

УДК: 833+8-83+620.183

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЖЕСТИВ У ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ ПЕРСОНАЖІВ (ЗА ТЕКСТАМИ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО)

І.В.Романюк

*кандидат філологічних наук, старший викладач,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет*

У статті досліджуємо невербальні компоненти комунікації, зокрема увага зосереджена на жестах, що є носіями різного типу інформації й емоційного стану персонажів. Узагальнюємо погляди лінгвістів щодо проблем невербальної комунікації, також встановлюємо основні типи жестів у діалогічному мовленні персонажів в оповідних текстах І.Нечуя-Левицького, визначаємо їхню специфіку та функціональні особливості, окреслюємо межі подальшого дослідження.

Ключові слова: діалогічне мовлення, невербальні засоби комунікації, жести.

Спілкування є складним процесом інтерактивної комунікації, що пояснюється прагненням мовців отримати або передати нові знання, уміння, навички і почуття. Але комунікація розглядається не тільки як процес передачі інформації, але і безпосередня емоційна взаємодія між мовцями.

Комунікативний процес здійснюється за допомогою вербальних і невербальних компонентів мови. Тривалий час невербальні засоби мовної комунікації розглядалися лише з біологічного та психологічного погляду, лінгвістів ця проблема мало цікавила. Незважаючи на численні мовознавчі праці (Ф.Бацевич, Ю.Ємельянов, Г.Крейдлін, Н.Якименко та інші), в яких досліджуються невербальні засоби комунікації, ця проблема й до сьогодні не знайшла свого остаточного розв'язання. Невербальні засоби є невід'ємними компонентами процесу комунікації, адже вони доповнюють один одного, уточнюють, замінюють, створюють основу формування діалогічного спілкування мовців. Серед невербальних засобів значне місце посідають жести. Поза увагою дослідників лишилася проблема типології жестів у оповідних текстах І.Нечуя-Левицького. Цим і пояснюється актуальність нашої статті.

Метою нашої наукової розвідки є встановлення основних типів жестів у мовленні персонажів в оповідних текстах І.Нечуя-Левицького.

Загальновідомо, що «невербальна комунікація – одна з найважливіших галузей функціонування знаків і знакової інформації, тому посідає вагоме місце у житті людини й суспільства» [1, 4]. А.Піз стверджує, що за допомогою слів передається 7 % інформації, звукових засобів – 38 %, міміки, жестів, пози – 55 % [2, 13]. Отже, основний зміст інформації ми отримуємо через невербальні засоби мови.

На думку Ф.Бацевича, «невербальні засоби спілкування як елементи комунікативного коду мають немовну (але знакову) природу і разом із засобами мовного коду служать для створення, передавання і сприйняття повідомлень» [3, 59].

Н.Якименко стверджує, що уміння читати несловесну мову – важлива умова взаєморозуміння [4, 42-44]. Це свідчить про важливість невербальних засобів комунікації у процесі діалогічного мовлення, оскільки вони допомагають точніше передати думку мовця, виразити його стан, почуття, емоції та передати інформацію без використання вербальних складників.

Невербальні засоби комунікації є основною складовою частиною персонажного мовлення. У спілкуванні персонажів вони відіграють вагому роль, як доповнюючи, так і замінюючи певною мірою вербальні засоби.

Усі невербальні складники комунікації є достатньо інформативними і надають мовцям індивідуальних і соціальних характеристик. З цього приводу Г.Сагач пише: «Дійсно, ми

сприймаємо людину, живу й динамічну, у великій сукупності вербальних і невербальних характеристик» [5, 192].

Жести посідають значне місце в акті комунікації, адже вони підсилюють мовленнєву діяльність, роблять її образною, більш переконливою, різноманітною. Це носії різного типу інформації, тому їх пов'язують з емоційним станом мовців.

У діалогічному мовленні персонажів в оповідних текстах І.Нечуя-Левицького наявні **ритуальні жести**, наприклад: *Я сиджу на возі та й зняла руки до бога: «Ой боже мій милостивий! Спасе мій! Богородице діво, радуйся! Отче наш, батьку наш! Що ж це далі буде на світі, коли син знущається над матір'ю. Мабуть, увечері буде страшний суд»* [6, 24]; – *Ой, простіть, матушко, – сказала Килина, цілуючи паніматку в руку. – Наш батюшка з тим паничем, мабуть, полаялись та як почали кричати та соватись один на другого з кулаками! А я злякалась та й упустила з рук тарілку* [7, 78-79]; – *Ой господи милостивий! візьми мою душу до себе! – сказала Палажка й здійняла руки до неба. – Хіба ж ти не знаєш, як гризуть мене діти од того часу, як помер мій чоловік? З одного боку гризуть діти, як ті миші та пацюки, а ти гризеш мене з другого боку, мов скажена собака. Така мені біда, хоч зараз вішайся отут на вербі* [8, 236]; *Під мостом! – аж крикнула мати, а за нею й наймичка, і обидві вони перехрестились. Батько зареготавсь на всю кімнату* [9, 100].

Ритуальні жести досить часто використовуються мовцями у скрутну хвилину життя або для прощення гріхів, або для звернення до Бога, оскільки українці – духовна нація з християнським корінням. Християни, звертаючись до Бога як до батька, намагаються випросити прощення за гріхи або попросити допомоги у скрутну хвилину життя. За допомогою ритуальних жестів створюється відповідний тон у діалогічному акті. Вони не несуть комунікативної функції, а є індивідуальними і передають емоційний стан мовця: засмучення, знесилення, схвилювання.

Ритуальні жести мовці використовують автоматично. Таким чином підсилюється дія вербальних компонентів. Адже українці у стані страху або схвилювання хрестяться, підсвідомо шукаючи захисту і допомоги у вищих божественних сил.

Крім ритуальних жестів, письменником використані **вказівні та ілюстративні жести**, завдяки яким підтверджуємо зміст вербальних компонентів, як-от: – *Чи ти ба, що твоя мати виробляє! Ото тобі перець з сіллю. Піди насип своїй матері повний рот перцю, ще й сліпе око потруси. Вона зовсім сказалась і без перцю. Адже ж це наш півень? – сказала Мотря, показуючи Карпові перебиту ногу* [6, 425]; *А через оту-о! хіба не бачиш? – сказав Кайдаш, показуючи рукою на крутий шпиль, що трохи не висів над його садком. – Я ж вам обом казав, щоб ви трохи розкопали дорогу навскоси. Одначе сьгодні не можна жати, а копать можна* [6, 312]; *Ого-го! Ваги в вас на селі таки чимало побільшало! Трохи я не підвередивсь, – заговорив з жартом Николаїдос, лапаючи його за сите плече на ході* [8, 164].

Мовці використовують ілюстративні та вказівні жести для підтвердження змісту повідомленої інформації.

За нашою вибіркою, виявлено і **жести-символи**, що, як правило, функціонують у мовленні персонажів паралельно з традиційними етикетними мовленнєвими формами (привітання, прощання тощо), наприклад: – *Добривечір, Марусю! З неділею будьте здорові! – промовив Зануда, знявши старого засмальцьованого картуза* [10, 53]; – *Добридень вам, Сидоре Петровичу! – промовив Воздвиженський і кинувся обнімати й цілувати старого* [7, 43]; – *Я Домінік Заславський, твій давній колега в єзуїтській колегії. Певно ж я дуже змінився теперечки, коли мої давні колеги мене не впізнають. Чолом тобі, князю! – сказав Заславський і подав Єремій руку* [11, 40].

Спілкування персонажів являє собою поєднання мовленнєвих жанрів привітання, де наявні традиційні мовленнєві форми ввічливості, котрі часто поєднуються зі звертанням, щоб привернути увагу співрозмовника. Вітатися та бажати здоров'я при зустрічі – яскрава риса ментальності українського народу.

Ці жести підсилюють дію вербальних складників і передають радість від зустрічі зі співрозмовником. Жести-символи глибоко інтимні, оскільки виявляються лише стосовно знайомих або близьких людей.

Наявні у діалогічному мовленні персонажів і **агресивні жести**. За їх допомогою автор передає у тексті роздратування, ненависті, наприклад: *Йди в хату, кажу тобі!* – крикнув Клим, як божевільний. **Клим прискочив до Лукини і пхнув її** [12, 93]; *Вже хоч і підверезусь, чи ні, а таки свого докажу,* – гукнула Мотря і **вдарила кулаком об кулак**, – ходім лиш зараз у волость, нехай нас волость розсудить, а не ти з свекрухою. *Дайте лишень нам половину пасіки, а як ні, то бери, Карпе, сокиру та й рубай груші. Я вам свого не подарую,* – кричала, аж сичала Мотря [6, 408]; **Трясе він матір та кричить, як навіжений**: – *Ти не мати, а скажена собака. В тебе піна тече з рота, як в скаженого вовка. В тебе язик випаде такий завдовжки, як кочержилно. Тобі тільки байстрюків водить, а не жити з дітьми й людьми. Допекла ти й батькові до живих печінок. Вилаявши матір донесхочу, Петро кинув її на лаву та й пішов з хати [8, 249]; *Ви й так гарні. Дайте сюди, я вам поможу,* – сказав Ломачевський, **вирвавши з Олесиних рук роботу й кинувши її в бур'ян** [7, 179].*

Агресивні жести замінюють вербальні репліки та є індивідуально-взаємними, емоційними. Такі жести виступають не ізольовано, а в сукупності з іншими невербальними складниками і надають негативного тону всьому діалогічному акту. Лише у стані афекту, роздратування мовець використовує агресивні жести, завдаючи болю іншій людині.

У стані роздратування, ненависті мовці, крім агресивних жестів, використовують ще й **ненормативні жести**, як-от: – *Хто? Я відьма? я злодюга?* – сичала Кайдашиха. – *Ось тобі на! Кайдашиха тикнула Мотрі дулю й не потрапила в ніс, та в око. Мотря вхопила деркача і сунула держалом Кайдашиці просто межі очі* [6, 415]; – *За мої горшки, за мою невістку ось тобі на!* – сказала Кайдашиха і **дала Палажці дулю під самісінький ніс**, так що вона аж голову задерла. – *А тобі ось дві! Палажка стулила дві дулі, покрутила одну кругом другої і сунула обидві під самий ніс Кайдашиці* [6, 387].

Ненормативні жести є образливими, негативними і провокують відповідну реакцію з боку співрозмовника. Такі жести припадають на процес мовлення і надають йому грубуватого, фамільярного характеру. Діалоги негативні і напружені.

Отже, серед основних типів жестів, наявних у діалогічному мовленні персонажів в оповідних текстах І. Нечуя-Левицького, виокремлюємо такі: 1) вказівні й ілюстративні (показуючи рукою на крутий шпиль, показуючи Карпові перебиту ногу (півня) тощо); 2) агресивні (пхнув її; вирвавши з Олесиних рук роботу й кинувши її в бур'ян тощо); 3) ритуальні (цілуючи паніматку в руку; обидві вони перехрестились тощо); 4) символічні (персонаж вітаючись – подав руку, кинувся обнімати тощо); 5) ненормативні (тикнула Мотрі дулю; плюнувши на засторонок тощо). У комунікативному акті жести виконують такі основні функції: а) регулювання та керування вербальною поведінкою персонажів; б) відображення в комунікативному акті актуальних мовленнєвих дій; в) репрезентація емоційного стану персонажів;

У подальшому дослідженні буде звернено увагу на функціональні особливості постави в акті комунікації.

1. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык / Г. Е. Крейдлин. – М. : Новое литературное обозрение, 2002. – 592 с.
2. Пиз А. Язык телодвижений. Как читать мысли других по их жестам / А. Пиз. – Нижний Новгород : Издательство «Эксмо», 1992. – 262 с.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Вид. центр «Академія», 2004. – 344 с.
4. Якименко Н. Невербальні засоби ділового спілкування / Н. Якименко // Дивослово. – 2003. – № 5. – С. 42-45.
5. Сагач Г. М. Ділова риторика: мистецтво риторичної комунікації: Навч. посіб. / Г. М. Сагач. – К. : Зоря, 2003. – 255 с.

6. Нечуй-Левицький І. С. Прозові твори. Зібрання творів у десяти томах. / І. С. Нечуй-Левицький. Т.3. – К. : Наук. думка, 1965. – 446 с.
7. Нечуй-Левицький І. С. Прозові твори. Зібрання творів у десяти томах. / І. С. Нечуй-Левицький. Т.2. – К. : Наук. думка, 1965. – 446 с.
8. Нечуй-Левицький І. С. Прозові твори. Зібрання творів у десяти томах. / І. С. Нечуй-Левицький. Т.8. – К. : Наук. думка, 1967. – 490 с.
9. Нечуй-Левицький І. С. Прозові твори. Зібрання творів у десяти томах. / І. С. Нечуй-Левицький. Т.6. – К. : Наук. думка, 1966. – 468 с.
10. Нечуй-Левицький І. С. Прозові твори. Зібрання творів у десяти томах. / І. С. Нечуй-Левицький. Т.5. – К. : Наук. думка, 1966. – 447 с.
11. Нечуй-Левицький І. С. Прозові твори. Зібрання творів у десяти томах. / І. С. Нечуй-Левицький. Т.7. – К. : Наук. думка, 1966. – 460 с.
12. Нечуй-Левицький І. С. Прозові твори. Зібрання творів у десяти томах. / І. С. Нечуй-Левицький. Т.1. – К. : Наук. думка, 1965. – 378 с.

Романюк І. В. Вербалізація жестов в діалогічеській речі персонажес (по текстах Івана Нечуя-Левицького).

В статтє исследуются невербальные средства коммуникации, в частности жесты, которые несут в себе определённую информацию и есть носителями эмоциональных состояний персонажей. В исследовании обобщаются взгляды лингвистов на проблему невербальной коммуникации, устанавливаются основные типы жестов в диалогической речи персонажей в повествовательных текстах И.Нечуя-Левицького, определяется их специфика и функциональные особенности, обозначается перспектива дальнейшего исследования.

Ключевые слова: диалогическая речь, невербальные средства коммуникации, жесты.

Romanyuk I. V. Verbalization of Gestures in the Dialogic Speech of Characters (on the Basis of I.Nechui-Levitsky's Texts).

The article examines nonverbal communication, such as gestures, that have certain information and carries the emotional states of the characters. The study summarizes the views of linguists on the problem of non-verbal communication, sets out the basic types of gestures in the characters' dialogical speech in the narrative texts of I.Nechui-Levitsky, determines their specifics and functional features, indicates the prospect of further research.

Key words: dialogic speech, non-verbal communication, gestures.